

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Säby kyrka

*Säby socken i Tranås kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2006:28

Jonas Haas

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Säby kyrka

*Säby socken i Tranås kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

Rapport, foto och ritningar: Jonas Haas. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Marita Axelsson

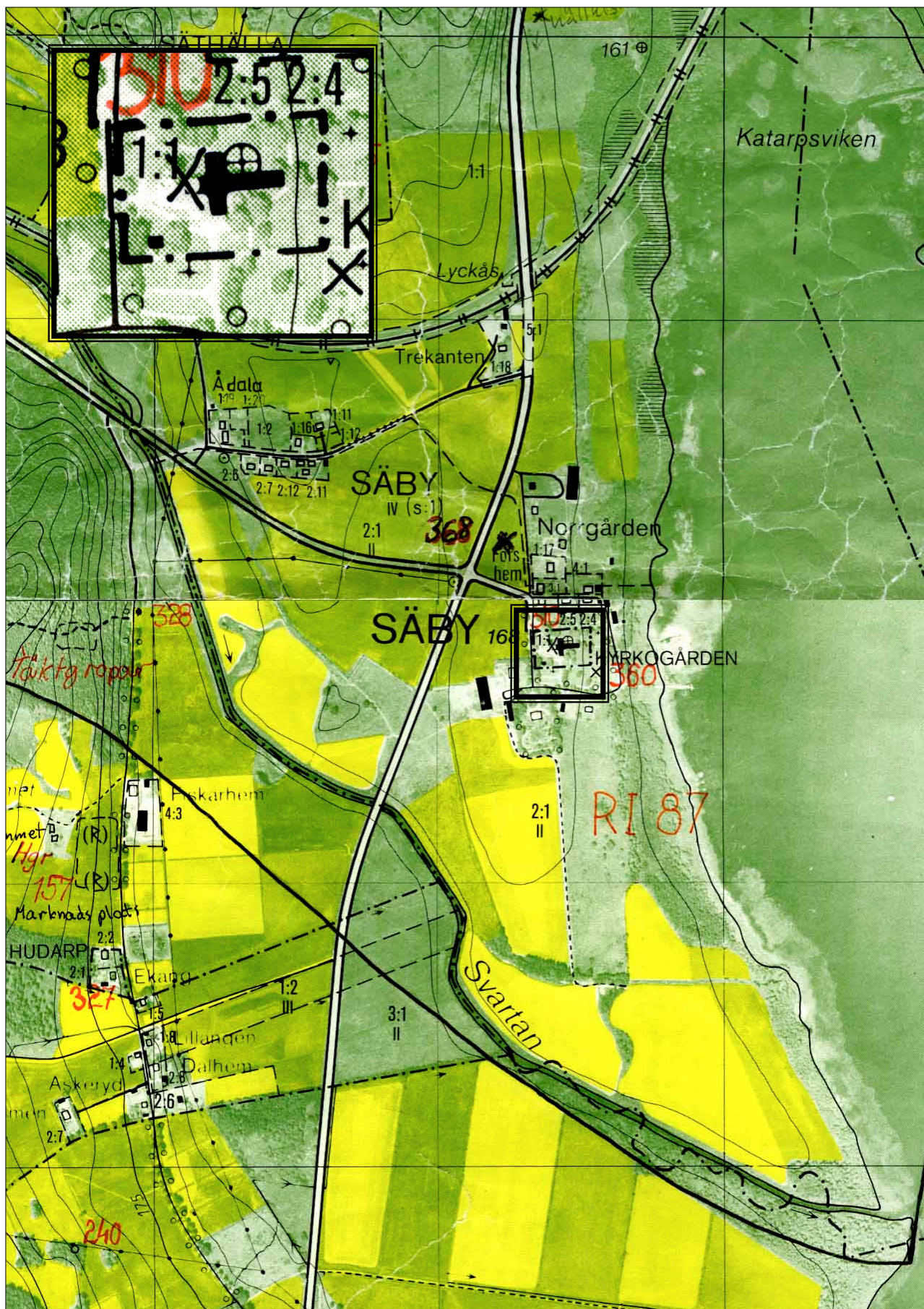
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Sammanfattande beskrivning.....	6
Beskrivning och historik.....	7
Socknen och kyrkomiljön	7
Historik.....	8
Kyrkobyggnaden	10
Kulturhistorisk karakterisering och bedömning	13
Sammanfattning	13
Händelsehistorik	14
Källhänvisningar.....	18
Arkiv	18
Litteratur.....	18
Tekniska och administrativa uppgifter	18

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Gripenberg 7E6j och Traneryd 7F5j, 1992 respektive 1991.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Linköpings stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004 och det beräknas att avslutas under år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnaderna och kyrkogårdarna som omfattas av K&S kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader, kapell och kyrkogårdar som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkans och kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkobestand och kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkans och kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkobyggnaden, beskrivning av exteriör och interiör, fotografier och en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkans byggnadshistoria. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Linköpings stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrka och kyrkogård skrivs vardera en delrapport med en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande över kyrkan. För varje kyrka och kyrkogård görs en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Förutom delrapporten görs delar av inventeringsmaterialet tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköping, Östergötland och Kalmar samt läns museerna i Kalmar och Linköping. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkas och kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkor i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda byggnadsdetaljer utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapporter har utförts av antikvarie Jonas Haas vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

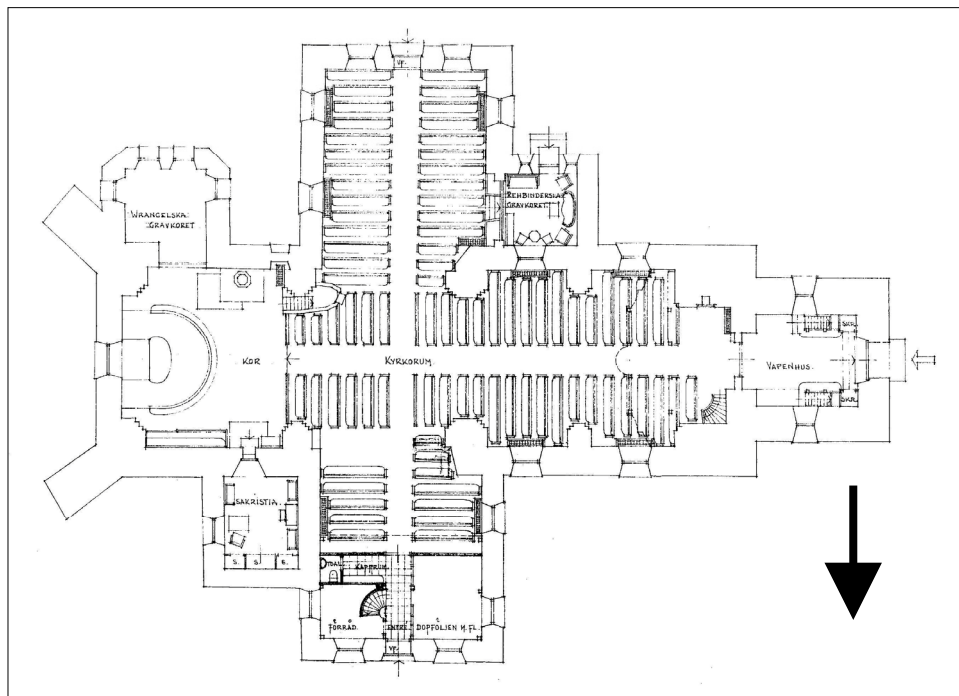
Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Tranås Säby 6:1

Tranås kommun, Säby församling, Säby socken, Tranås kyrkliga samfällighet, Vedbo och Ydre kontrakt, Linköpings stift, Jönköpings län.

Säby kyrka är en korskyrka med medeltida långhus och kor i öster, korsarmar i norr och söder samt ett torn i väster med vapenhus och huvudingång. Hela kyrkan är uppförd av sten som putsats och vitkalkats. Långhuset uppfördes under 1100-talets andra hälft och efter en brand utvidgades det under 1400-talets början. Den norra korsarmen uppfördes på grund av platsbrist 1689 och på 1740- och 50-talet byggdes den södra korsarmen, tornet i väster samt de två gravkoren. Sadeltaket är brant och lagt med tjärat kyrkspån, undantaget det Wrangelska gravkoret vars svängda takhuv är klädd med kopparplåt. Tornet i väster har en karaktäristisk avslutning med hörnspiror. Fönstren med järnbågar är från 1887.

Invändigt präglas kyrkan av det medeltida valvslagna långhuset med kalkmålningar från 1400-talets slut. Kalkmålningarna togs fram vid en genomgripande restaurering 1931 och är ovanligt väl bevarade och omfattande. Korsarmarna har plana trätak med kilsågad panel, norra korsarmen har dessutom en 1800-tals läktare med underbyggnad. Kyrkan har flera påkostade inventarier, bland de äldre kan nämnas dopfunten från 1593 och en pietabild från 1400-talets början. Kyrkans orgel har ett nytt orgelverk från 1968 men bevarad orgelfasad från 1754 av orgelbyggare Wistenuis i Linköping. Ombyggnader under 1900-talet har främst varit inriktade på tekniska installationer, anordnande av praktiska utrymmen samt att framhäva den medeltida karaktären.

Plan över Säby kyrka upprättad av Johannes Dahls Arkitektfirma 1968. Ritningen skiljer sig från dagens plan genom att bänkraderna under orgelläktaren har tagits bort. .

Beskrivning och historik

Socknen och kyrkomiljön

Säby socken omfattar förutom kyrkan i Säby även Tranås kyrka och Holavedskapellet i Sommen. Socknen ligger i Jönköpings läns nordöstligaste del. I öster och norr gränsar Säby mot Östergötland, närmaste socknar i Småland är Linderås i väster och Frinnaryd i söder. Socknen präglas och domineras av skogsbygder, men sammanhängande odlingsmarker finns främst i Svartåns dalgång samt kring Säbysjön. Närmsta tätort är Tranås.

Säby kyrka ligger i ett klassiskt och välbevarat sockencentrum med kyrka, kyrkstallar, prästgård med arrendatorbostad, fd sockenstuga, skolhus, ålderdomshem och Säby Norrgård. Kyrkstallarna är från 1800-talets förra hälft, uppförda i timmer och rödfärgade. De är troligen flyttade från annan plats invid kyrkan, därtill finns stallbyggnad från omkring 1920, klädd med rödmålad locklistpanel. Prästgården uppfördes 1806 och byggdes till omkring 1850. Det är en timmerbyggnad klädd med gul locklistpanel. Sockenstugan norr om kyrkan uppfördes 1828, är klädd med gul panel och har även använts som skolbyggnad, idag fungerar den som församlingshem och bostad. Kyrkskolan därbredvid är uppförd 1926 och också klädd med gul panel. Ålderdomshemmet uppfördes omkring 1890 och byggdes till på 1920-talet, det är en reveterad träbyggnad idag klädd med vit puts. Norrgårdens manbyggnad i timmer med rödfärgad panel uppfördes troligen vid 1800-talets början. Kyrkogården breder främst ut sig öster om kyrkan, söder om kyrkan finns en minneslund. Kyrkogården omgärdas av en kallmurad bogårdsmur med putsade grindstolpar i väster, öster och norr. I söder har kyrkogården utvidgats i modern tid.

Säby kyrkby flygfotograferad från sydost någon gång under 1930- eller 40-talet.

Historik

Säby kyrka uppfördes troligen under andra hälften av 1100-talet, och bestod då av ett långhus uppfört av tuktad gråsten, med smalare kor i öster, med eller utan absid. I väster fanns en rundbågig portal av välhuggen sandsten, alltså verkar huvudingången ovanligt nog ha varit placerad på västgaveln. Av tecken på brandskador i de bevarade 1100-talsdelarna att döma, brann kyrkan under början av 1400-talet. Efter branden återuppfördes långhusets södra mur något längre ut så att långhuset blev bredare än tidigare och koret återuppfördes i samma bredd som det nya långhuset. Av den äldsta kyrkan från 1100-talet återstår idag den västra delen av norra väggen och en bit av västra muren mot tornet. Den återuppbyggda 1400-talskyrkan uppfördes till en början utan valv, vilket istället tillkom i slutet av århundradet – troligen i två olika etapper av utförandet att döma. Efter valvslagningen - omkring 1500 - målades väggar och takvalv av någon som troligen stod mästare Amunds tradition nära. Samtidigt hade huvudingången flyttats till södra långsidan på kyrkan. På västra gaveln ersattes portalen av en gotisk fönsteruppsättning med ett stort spetsbågigt fönster i mitten och två mindre på sidorna.

Kyrkan fotograferad från öster 1911 av A. Friberg. Taket är delvis klätt med plåt och fönstret i koret är det som togs upp 1887. Foto i ATA.

Först kring mitten av 1600-talet sker någon större förändring av den sengotiska kyrkan. Kyrkan får en ny predikstol, ett orgelpositiv och en ny läktare till denna. De senmedeltida kalkmålningarna i långhuset som vid denna tid sedan länge är omoderna kalkas över 1653 och 1689 byggs den norra korsarmen. Under 1700-talets första hälft moderniseras kyrkan ytterligare – 1731 beslutar man att bygga ett torn på den västra gaveln som ersättning för den fristående klockstapeln på kyrkogården, men tornet uppförs så dåligt att det måste rivas redan 1745. I samband med detta uppförs den södra korsarmen och ett nytt torn börjar uppföras – detta står färdig 1756. Tornet har Kristine kyrkas torn i Jönköping som förebild med sina fyra små hörnspriror och balustrad, samma torn som för övrigt även stod som förebild för kyrkorna i Lommaryd, Öggestorp, Svarttorp och Gränna. Troligen är det samma arkitekt som ritade tornet i Lommaryd som också gjorde ritningarna till Säbys nya torn, Jakob Uhrberg. Den södra

korsarmen flankeras av två gravkor – det västra stod färdigt 1746 och uppfördes för den Witting-Rehbinderska släkten, medan det Wrangelska koret på östra sidan stod färdigt 1748.

Efter dessa utbyggnader i mitten av 1700-talet har kyrkan i princip inte ändrats i någon större omfattning. Omfattande renoveringar har dock gjorts – 1887 gjordes en renovering då nya läktare uppfördes i norr och väster och fönsteröppningar togs upp och förstorades. 1922 och 1931 gjordes också större renoveringar, vid den senare tog man bland annat fram de överkalkade kalkmålningarna på väggar och i valv och man försökte i möjligaste mån återgå till ett skick som kyrkan hade innan renoveringen 1887. De förstorade fönstren minskades igen och predikstolen återfick sin ursprungliga färgsättning. Senare åtgärder under 1900-talet har främst varit inriktade på installation av olika värmesystem, samt underhållsåtgärder där man strävat efter att använda så kulturhistoriskt lämpliga material och metoder som möjligt.

Långhuset fotograferat 1918 av Martin Olsson. Väggar och valv är fortfarande vitkalkade och läktarbröstningens balusterdockor öppna. Bänkkvarteren har de gamla gavlarna från 1887. Överst vy mot norra korsarmen och underst vy mot orgelläktaren i väster. Foton från ATA.

Kyrkobyggnaden

Säby kyrka är en medeltida långhuskyrka som under 1700-talet utökades till en korskyrka, med korsarmar i norr och söder. Kyrkan är orienterad i öst-västlig riktning med kor i öster och torn med vapenhus i väster. I söder finns även två gravkor, tillbyggt i vinkeln mellan långhus och korsarm respektive på korets södra sida.

Kyrkan är putsad och vitkalkad och vilar på en svart putsad och avsatt sockel. Taket är ett brant sadeltak lagt med tjärat kyrkspån, det östra koret undantaget som är lagt med skivtäckt kopparplåt. Tornet är säreget utformat efter förebild från Erik Dahlbergs torn på Kristine kyrka i Jönköping med fyra stycken hörnspiror med balustrader emellan. Samma torn tjänade även som modell till kyrkotornen i Lommaryd, Gränna, Öggestorp och Svarttorp, en lokal prägel alltså där Säby kyrka idag är den enda som har tornet bevarat i ursprungligt skick. I tornfasaden syns smidda ankarslut till bjälklagen. Fönstren som sattes in 1887 är rundbågiga med järnbågar som upptill är utformade med masverksspröjsar. I dessa finns även rester kvar från små, äldre färgade glasbitar som vittnar om att de varit försedda med dekorativt färgade glas.

Invändigt präglas kyrkan av de medeltida valven och kalkmålningarna på dessa. Kyrkorummet består av ett långhus som är uppdelat i tre travéer samt korsarmar i söder och norr samt ett kor i öster. Målningarna i valven berättar om olika scener ur gamla och nya testamentet. Längst i väster, bakom orgeln, illustreras de sju dödssynderna genom olika mer eller mindre fantasifulla figurframställningar. Den första riktiga travéen i långhuset, framför orgeln, illustrerar med olika profana scener bland annat ytterligare några av dödssynderna, utdrivandet ur paradiset, några scener ur Kains och Abels historia – ofta i form av överdrivna karikatyrer. Den andra travéen berättar om skapelsehistorien medan valven i korsmitten berättar om scener ur Gregorii mässa, Maria i Rosenkransen samt scener ur nya testamentet. Målningarna i koret berättar slutligen om Gud Fader på tronen, Jesu korsfästelse, smärtomannen samt ett flertal helgon. Målningarna är besläktade med den så kallade Amundsskolan från 1400-talet första hälft i Östergötland, men är utförda så pass sent efter denne att de inte kan vara utförda av honom eller någon av hans elever. De var således något omoderna redan när de tillkom omkring år 1500. Korsarmarna har trätak med kilsågad panel, slätputsade väggar och golv av äldre kalksten liksom även i långhuset och i

Säby kyrka sedd från nordväst.

Långhuset med vy mot koret.

Vy mot orgelläktaren samt mot koret.

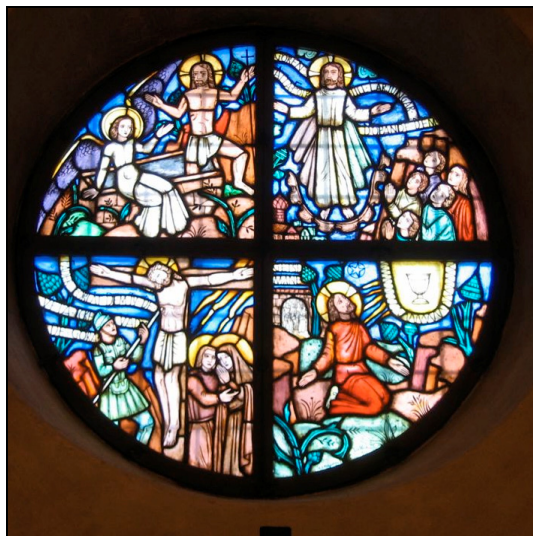
koret. I bänkkvarteren är det dock korkoplastmatta, och under orgelläktaren är det ett modernt kalkstensgolv. Norra korsarmen har en läktare som fick sitt nuvarande utseende vid renoveringen 1887, målad i gråa nyanser och med listverk i guld. Under läktaren finns utrymmen för samlingsrum, toaletter och redskap. Även orgelläktare, orgelns fasad, dörrar mfl är målade i samma gråa nyanser.

Kyrkan har flera äldre inventarier som berättar om dess historia, flera har donerats av adelsläkter i församlingen och är därmed ovanligt påkostade. Från omkring 1425 kommer den pietabild som hänger i norra korsarmen och som därmed är samtida med kalkmålningarnas karaktär och typ. Det är en rest från ett altarskåp som stått på ett Maria-altare. Renässansdopfunten är från 1593 och har huggits av en stenhuggare som var verksam vid Vadstena slott; Bernt von Münster, och bär också dennes bomärke. Predikstolen är från 1653, tillverkad av Nils Bratt, med evangelistfigurer av Johan Werner d.y. Delar av den första predikstolen från 1602 finns ännu i behåll. Altaret fick sitt nuvarande utseende 1931 men krucifixet på bordet är från en altaruppsats från 1686, utförd av Jöran Bundij i Eksjö. Från samma altaruppsats hänger idag i norra respektive södra korsarmen två reliefer som föreställer Herdarnas tillbedjan och Jesu dop. Över altaret lyser en glasmålning som också kommer från den omfattande restaureringen 1931, utförd av NP Ringströms glasmålerifirma i Stockholm efter konstnär Jerk Werkmästers skisser. I det Wrangelska gravkoret söder om koret finns rester av äldre

En av scenerna i valvet i den västra travéen framför orgeln. Gud ger Adam liv, som ber med händerna knäppta. Motivet förekommer ofta i Amundsskolans bildvärld, trots att det scenen inte finns beskriven i bibeln.

takmålningar samt två huvudbanéer, i det Witting-Rehbinderska gravkoret väster om södra korsarmen finns ett större huvudbanér över baron Reinholtz Rehbinders från 1709, också här finns ursprungligt takmåleri framtaget. Gravkoret möblerades i mitten av 1800-talet med profana möbler som varit i släktens ägo. Orgeln är ombyggd senast 1968, men fasaden härstammar från den orgel som 1754 byggdes av Jonas Wistenius i Linköping.

Glasmålning i koret från 1933 av Jerk Werkmäster, övriga fönster har järnbågar med masverkspröjs upptill. Det Wittingska-Rehbinderska är liksom det Wrangelska gravkoret betydelsefulla delar av kyrkan. Predikstolen tillverkades 1653 av Johan Werner d.y.

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Säby kyrka är en medeltida kyrka som byggts om och utvidgats under 1400-tal, 1600-tal samt 1700-tal. Genom kyrkans välbevarade olika tidslager i såväl exteriör som interiör ges en tydlig läsbarhet av händelser i kyrkans historia. Korsarmarna från 1600-talet och 1700-talet vittnar om befolkningsökningar i församlingen och de tillbyggda gravkoren vittnar om ståndsmässiga gravskick hos församlingens adel. Långhuset har kvar sin medeltida höga resning på sadeltaket, och tornets säregna utformning med hörnsPIror och markerad avsats är tydligt influerat av dåvarande torn på Kristine kyrka i Jönköping. Detta, liksom utbyggnaderna, är de mest påtagliga karaktärsdragen i exteriören varför också material och utförande kopplade till dessa är extra viktiga att värna om.

Interiören präglas främst av långhusets kalkmålningar i valven vilka utgör tydliga spår av kyrkans medeltida ursprung. Målningarna från 1400-talets slut eller 1500-talets början vittnar genom sitt fördröjda släktskap med Amundsskolan i Östergötland om regional förankring. Målningarna är sällsynt välbevarade och omfattande och har därigenom ett mycket stort konsthistoriskt och kulturhistoriskt värde. I kyrkan finns även flera påkostade inventarier, såsom pietabilden från 1400-talets första hälft, dopfunten från 1593, predikstolen av Johan Werner d.y. från 1653. Bänkkvarteren i sitt delvis ombyggda skick härrör från renoveringen 1887. Glasmålningen i koret är ett av få tillägg från 1900-talet. Samtliga spår från olika tider berättar om kyrkans historia och hur kyrkorummet har använts som gudstjänstrum.

De senaste decenniernas ingrepp och åtgärder har strävat efter att göra ändringar och äldre tidsskikt synliga, med tyngdpunkt på händelser gjorda före 1887 års renovering. Eventuellt nya tillägg och ändringar bör därför underordna sig dessa äldre tidskikt genom anpassning vad gäller storlek, form, material och utförande.

Sammanfattning

- Kyrkans exteriör präglas av det senmedeltida långhuset med kor och tillbyggda korsarmar från 1600-talets slut respektive 1700-talets mitt samt gravkor från 1700-talets mitt. Exteriören är välbevarad från denna tidpunkt. Därtill är sadeltakets branta resning och tornets säregna utformning värdefulla karaktärsdrag.
- Säby kyrkas kalkmålningar berättar om medeltida bibeltolkning och kontakter med övriga landsdelar och kyrkor m.m. och har därför ett högt kultur- och konsthistoriskt värde ur flera aspekter.
- Säby kyrka visar idag flera olika tidslager och vittnar därigenom om en lång och händelserik historia. De olika tidslagrens läsbarhet är värdefull för att kunna följa händelser i kyrkans historia.
- Senare tiders underhåll av exteriör och interiör har gjorts i enlighet med ursprungliga material och tekniker vilket är värdefullt för upplevelsen av autenticitet.
- Murverk och takstolar har hög ålder och vittnar om ändringar i kyrkans historia. De är därför mycket värdefulla som primärkällor till kunskap kyrkan.

Händelsehistorik

- 1150-1200 Nybyggnad – kyrkan i sin helhet. Äldsta stenkyrkan uppförs, bestående av rektangulärt långhus, troligen med smalare kor med eller utan absid. Av denna kyrka återstår de norra och västra murarna i dagens långhus. (Lindqvist 1993)
- 1400-1450 Ändring – ombyggnad. Efter en trolig brand revs koret och södra långhusväggen, det nya långhuset återuppfördes något bredare än det äldre och det nya koret uppfördes i samma bredd som långhuset. Tidpunkten uppskattad till 1400-talets första hälft. (Lindqvist 1993)
- 1450-1500 Ändring – ombyggnad, valvslagning. Fyra valv av två olika konstruktioner slogs – troligen vid två olika tillfällen och av två olika murmästare. (Lindqvist 1993)
- 1420-tal Specifika inventarier – altarskåp. Altarskåp med pietà, som ursprungligen stod på ett speciellt mariaaltare (rivet 1763, men altarskåpet finns kvar). Tillverkat av en mästare från Lübeck som varit verksam i Sverige och även lämnat verk efter sig i bland annat Skänninge Vårfrukyrka. (Lindqvist 1993)
- 1475-1500 Arkitekturbunden utsmyckning – kalkmålning. Valven försågs med kalkmålningar, troligen under 1400-talets sista fjärdedel. Målningarna kan hänföras till en stil som sammankopplas med Södra Råda-målaren Amund. Troligen är det en målare som har haft Amund som lärare eller inspiratör som gjort målningarna i Säby kyrka, och inte Amund själv. Troligen målade under slutet av 1400-talet eller 1500-talets början. (Lindqvist 1993)
- 1587 Vård/underhåll. Klockstapeln repareras. (Lindqvist 1993)
- 1593 Specifika inventarier – dopfunten. Dopfunten är signerad med ett bomärke som kan hänföras till Bernt von Münster, stenhuggare vid Vadstena slott. Bekostad av drottning Gunilla Bielke. (Lindqvist 1993)
- 1596 Vård/underhåll. Takryttaren repareras. (Lindqvist 1993)
- 1602 Fast inredning – predikstol. Delar av denna finns ännu kvar. (Lindqvist 1993)
- 1628 Fast inredning – läktare. Kyrkans första läktare uppfördes i samband med att ett orgelpositiv (fyra stämmor) inköptes av Per Jönsson, orgelbyggare i Skänninge. (Lindqvist 1993)
- 1639 Vård/underhåll. Västra dörren och vapenhusdörren repareras samt ett nytt fönster tas upp.
- 1653 Vård/underhåll. Kyrkan vitmenades både invändigt och utvändigt. (Lindqvist 1993)
- 1653 Fast inredning – predikstol. Tillverkad av Nils Bratt (broskverksornamentiken) samt någon annan okänd mästare. Enligt tradition är figurerna tillverkade av Johan Werner som gjort liknande figurer till Brahekyrkan. (Lindqvist 1993)

-
- 1686 Fast inredning – altarpupp. Utförd av bildhuggaren och målaren Jöran Bundij i Eksjö. Altarpuppen flyttades bort under 1800-talet. Krucifixet från denna används i dagens altarpupp och flera figurer från altarpuppen finns kvar på tornvinden (Lindqvist 1993)
- 1689 Nybyggnad – korsarm. Kyrkan byggs till med den norra korsarmen, utfört av murarmästaren Håkan Andersson från Vadstena. (Lindqvist 1993)
- 1731 Nybyggnad - torn. 1731 beslöts att bygga ett torn vid västra gavln – till hälften av sten och till hälften av trä. (Lindqvist 1993)
- 1745-56 Nybyggnad – torn, korsarm, gravkor. Tornet från 1731 höll för dålig kvalitet att det fick rivas 1745, samma år började södra korsarmen att byggas och byggmästare Petter Frimodig påbörjade ett nytt tornbygge. Detta stod färdigt först 1756. Ritningar gjordes troligen av arkitekt och kommissarie Jakob Uhrberg som även ritade det snarlika tornet till Lommaryds kyrka. Gravkoren påbörjades också 1746 och stod färdiga 1746 (det Witting-Rehbinderska) respektive 1748 (det Wrangelska gravkoret). (Lindqvist 1993)
- 1749 Vård/underhåll – målningsarbeten. Predikstolen målas om. (Lindqvist 1993)
- 1750 Fast inredning – läktare. Ny orgelläktare ersätter den gamla från 1628, samt att en helt ny uppförs i norra korsarmen. (Lindqvist 1993)
- 1754 Fast inredning – orgel. Ny orgel av Jonas Wistenius. (Lindqvist 1993)
- 1763 Ändring – ombyggnad, fönster. Fönster togs upp ovanför altaret, vilket bekostades av överste Fr Silfverhielm och hans hustru Teophila Unge. Samtidigt revs ett speciellt Mariaaltare där ett altarskåp med en pietà från 1420-talet stod. (Lindqvist 1993)
- 1887 Ändring. Större renovering omfattande nya läktare i norr och väster, ny altarring, ny dörr till sakristian, predikstolen målas om, fönster förstördes och försedda med gjutjärnsbågar med färgat glas överst, glasparti med svängdörrar under läktaren till vapenhuset, ny ytterdörr i södra korsarmen, ny inner- och ytterdörr i norra korsarmen, fönster upphugget i sakristian. Renoveringen gjordes utan tillstånd, och vid denna såldes även en hel del inventarier som nu finns förtecknade i en beskrivning i ATA. (ATA)
- 1887 Fast inredning – bänkinredning. Ny bänkinredning, och ny balusterbarriär på orgelläktaren. (Lindqvist 1993)
- 1922 Ändring - restaurering. Wrangelska gravkoret restaureras. Arkadbågen mellan kyrkan och koret minskas, räcke av smitt järn uppsättes i bågen, gravkorets fönster som 1887 förstördes förminskas igen, solbänkar (från 1915) hugges om, nya fönster, oljemålad puts avlägsnades och ersattes med avfärgad kalkputs, taket limfärgas vitt, cementgolv ersättes med kalksten, ny omfattning av kalksten till dörren till gravvalvet, nytt golv i gravrummet av tegel på högkant. Utvändig puts lagas med grov spritputs och avfärgas i gult, släta och

-
- vita omfattningar kring fönster, etc. Program upprättat av professor Martin Olsson. (ATA)
- 1926 Vård/underhåll – takomläggning. Tornaltanens spåntäckning ersättes med svartmålad plåt. (ATA)
- 1928 Ändring. Rehbinderska gravkorets spåntak lagas, innertaket likaså, fönsterbågar av gjutjärn ersättes med dito av smitt järn med blyspröjs. (ATA)
- 1931 Teknisk installation – värme. Utrymme för pannrum etc grävdes ut under norra korsarmen. Under ledning av Johannes Dahl, Tranås. (ATA)
- 1931 Ändring. Större omfattande restaurering. Altaret minskas, altarringen klädes in med plywood, bänkarna förses med nya gavlar och bänkskärmar, ny korbänk, läktarnas pelare ändras, läktarbröstningen klädes in, ny entrédörr i väster, nya innerbågar av furu till korfönstren, dörrkarmen kring sakristians dörr borttages och valv i muren tas fram, korfönster igenmuras till den mindre storlek de hade före 1887, östra korfönstret ändras till rundfönster, predikstolen återfick sitt ursprungliga utseende, färgat glas i samtliga fönsters övre del ersattes med vitt glas, invändig ommålning av snickerier etc. Kalkmålningar på väggar och valv tas fram under dåvarande fem kalk- och oljefärgslager. Kalkmålningar, predikstol och orgelfasad konserveras av Alfred Nilsson. Slingorna i gördelbågarna kompletteringsmålas. (Restaurering under ledning av Johannes Dahl. (ATA)
- 1933 Fast inredning – glasmålning. Glasmålningar utförda av konstnären Jerk Werkmäster sattes in i rundfönstret ovanför altaret. Bekostades av landsfiskal Sigurd Pira. (ATA, Lindqvist 1993)
- 1943 Vård/underhåll – omputsning. Utvändig omputsning. (ATA)
- 1945 Teknisk installation. Installation av elektrisk belysning. (ATA)
- 1961 Ändring – restaurering, exteriör. Nytt takspån på långhusets sydöstra takfall, reparation av övriga takytor, nya takrännor och stuprör i koppar, avfärgning av putsade ytor, ommålning av fönster och dörrar. (ATA)
- 1963 Teknisk installation. Ny värmeledning samt installation av toalett. (ATA)
- 1968 Fast inredning – orgelverk. Nytt orgelverk utfört av orgelbyggare Grönlund, Gammelstad. Den gamla Wisteniusfasaden sparas. Samtidigt byggs västra läktaren om. (ATA, Lindqvist 1993)
- 1968 Ändring – restaurering. Rengöring av kalkmålningar i valv, framtagande av överputsade kalkmålningar på västra väggen, framtagande av igenmurad fönsternisch och igenputsad sandstensportal på västra väggen, framtagande av originalfärg på Rehbinderska gravkorets innertak (grågult med stjärnor), inredande av brud- och doprum samt förråd och toalett under norra läktaren, ommålningar av bänkar mm. Under ledning av Johannes Dahls arkitektfirma. (ATA)
- 1970 Fast inredning – orgel. Ny kororgel placeras i norra korsarmen. (ATA)

1973	Vård/underhåll – takomläggning. Samtliga takytor läggs om med spån, utom sakristians som täcks med plåt. (ATA)
1980	Vård/underhåll – exteriör. Renovering av putsade fasader, omtäckning av norra korsarmens, tornets, och spiornas spåntäckning, tjärstrykning av övriga spåntäckta ytor, delvis nya fönsterbänkar, ommålning av träytor mm. Gravkapellets tak lades om med nytt spån och fasaderna avfärgades med ”Nyasit” fasadfärg. (ATA)
1994	Teknisk installation - brandskydd. Installation av linjerökdetektorer, på orgelfasadens gavel, i korsarmarna samt i koret. (ATA)
1996	Ändring. Uppsättning av bänkskärmar på de sista bänkraderna under orgelläktaren, och omläggning av golv (kalkstensgolv istället för korkoplast) under orgelläktaren. (JLST))
1997	Vård/underhåll – exteriör. Utvändig ommålning och renovering av torn. Yttermurar kalkade, lagning av putsskador, ommålning av fönster, och andra trädelar, tjärning av tornluckor och spiror, utbyte av rötskadat virke i balustrad, nya träklot till balustraden, nya kors i förgylld kopparplåt till hörnspiorna. (ATA)
2000	Ändring. Bergvärme installeras i källaren i norra korsarmen, yttertaken omtjäras och skadade spån byts ut. (JLST)

Källhänvisningar

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv. (JLST)

Antikvarisk topografiska arkivet, Stockholm, genom kopior i länsstyrelsens arkiv. (ATA)

Litteratur

Lindqvist, Gunnar, *Säby kyrka*, Linköpings stifts kyrkoberskrivningskommitté. Vimmerby 1993.

Karlson, Bo E, *Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Tranås kommun*, Jönköpings läns museum, rapport nr 8, 1983.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B101/03
Beställare: Linköpings stift
Fastighetsägare: Tranås kyrkliga samfällighet
Rapportansvarig: Jonas Haas
Foto: Jonas Haas
Län: Jönköpings län
Kommun: Tranås kommun
Socken: Säby socken
Fastighetsbeteckning: Tranås Säby 6:1
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Traneryd 7F5j, 1991

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv